

Doktorand – handledare – bibliotekarie. Ett treparts-samarbete

av Berit Hjort & Annelie Ekberg
Andersson

Annelie Ekberg Andersson, t.v., är funktionsansvarig för kontaktbibliotekarieverksamheten vid universitetsbiblioteket i Karlstad och samtidigt kontaktbibliotekarie för Institutionen hälsa & vård samt folkhälsovetenskap. Berit Hjort är kontaktbibliotekarie för Institutionen för ekonomi.

A three-way partnership for improved information literacy

A collaboration project between CTF, a research centre for management in the service sector, and Karlstad University Library was initiated in 2004. The goal of the project is to create a three-way partnership between the doctoral student, the supervisor and the librarian. The librarian will provide expertise to both the doctoral student and the supervisor and thereby contribute to the increasing knowledge in information literacy of both supervisor and doctoral student.

By including the librarian in the research process, the librarian's knowledge about research areas will increase and thereby facilitate and emphasize the acquisition of relevant books and other media. In the continuation of this process the library would be able to better adapt both literature and other media to the research areas of the university.

lingen. Vid Karlstads universitetsbibliotek har sedan några år doktorander erbjudits en frivillig kurs i informationssökning omfattande 2 poäng, inom ramen för forskarutbildningen. Kursen har gett doktoranden en god plattform för sin informationssökning men även skapat bra förutsättningar för ett fortsatt samarbete med kontaktbibliotekarien för ämnet. Den enskilda doktoranden har upplevt detta samarbete som en värdefull stödfunktion och ofta uttryckt sin tacksamhet i avhandlingen. Inom lärosätet har dock kontaktbibliotekariens kompetens som stödfunktion i avhandlingsarbetets olika faser inte tydliggjorts.

Ett samarbetsprojekt inleddes 2004 vid Karlstads universitet. Inledningsvis är doktorander vid CTF (Centrum för tjänsteforskning), deras handledare samt berörda kontaktbibliotekarier involverade i projektet. CTF är nordens främsta forskningscentrum med inriktning på management inom tjänstesektorn. Centret bildades 1986 och är en del av Karlstads universitet. Doktorander inom företagsekonomi och specifikt tjänsteforskning på Karlstads universitet har sin praktiska tillhörighet inom CTF. Doktoranderna från företagsekonomi har dock fortfarande sin teoretiska hemvist inom företagsekonomi.

Bakgrund till samarbetsprojektet

Informationssökning är en viktig del av doktorandens arbete inför den färdiga avhand-

Projektet har som mål att skapa ett trepartssamarbete mellan doktoranden, handledaren och bibliotekarien. Det primära syftet är att höja informationskompetensen hos både handledare och doktorander. Projektet inleds med att nyantagna doktorander obligatoriskt deltar i den för övriga doktorander frivilliga informationssökningskursen. Ansvarig kontaktbibliotekarie ska delta i det seminarium där doktoranden presenterar sin avhandlingsplan samt ytterligare i åtminstone ett seminarium "vid halvtid". Kontaktbibliotekarien ska aktivt delta i slutseminariet och där ges möjlighet att yttra sig om informationssökning och referenshantering. Under avhandlingsarbetets gång ska kontaktbibliotekarien finnas till förfogande som konsult och rådgivare när det gäller informationssökning och informationskällor samt referenshantering. Genom att formalisera samarbetet tror vi att stödet kan utvecklas och förbättras, samt att behovet av stöd kan komma "just in time". Sekundära syften med projektet är att biblioteket ska få en bättre inblick i universitetets forskning och därmed bättre kunna anpassa bibliotekets medieresurser till användarnas behov.

Genom en höjning av informationskompetensen hos forskarna kan fler stödjande studenterna i deras informationssökningsprocess.

Kontaktbibliotekarien och undervisningen

I takt med det ökande antalet studenter vid Karlstads universitet har kontaktbibliotekarierna insett att biblioteket inte kan erbjuda undervisning i informationssökning till alla studenter utan försöker i stället satsa på att bidra till en höjd informationskompetens hos lärare och forskare. Internet och det elektroniska biblioteket har förändrat informationssökningsbeteendet under det senaste årtiondet. Inom biblioteksvärlden används begreppet "information literacy", som har översatts till informationskompetens på svenska. Att vara informationskompetent är idag ett kom-

plex kunskapsfält, eftersom utbudet och produktionen av elektroniskt och tryckt material är större än någonsin tidigare. I informationskompetensen ingår följande moment:

formulera och analysera informationsbehovet, identifiera lämpliga informationskällor, lokalisera och värdera källor, formulera lämpliga sökstrategier för de valda källorna, hämta och spara information, analysera och utvärdera inhämtad information samt presentera och kommunicera resultatet.

Informationssökning är en viktig del av doktorandens arbete inför den färdiga avhandlingen. I en enkätstudie i Australien anger 98% av de forskarstuderande och 93% av handledarna att informationssökning har en stor betydelse i avhandlingsarbetet (Macauley, 2000).

Mycket av den information som en doktorand behöver för sitt avhandlingsarbete indexeras och struktureras i form av databaser eller kataloger. För att kunna söka effektivt behövs kunskap om och insikt i hur information struktureras i olika informationskällor. Kvaliteten på olika informationskällor kan ha stora variationer. Den informationssökningskurs som biblioteket erbjuder inom forskarutbildningen innehåller i korthet följande moment:

- Informationssökningsprocessen – här belyses sökstrategier och sök teknik utifrån hur databaser är uppbyggda och strukturerade
- Kvalitets- och källgranskning – i detta moment arbetar vi med olika typer av material som vi utsätter för källkritik och analys
- Lokalisering och anskaffning av dokument
- Referenshantering – momentet innehåller en genomgång av och övningar i referenshanteringsprogrammet EndNote

I den allmänna entusiasmen över teknikens utveckling glömmar man ofta att vissa grund-

läggande insikter i informationssökning krävs för att man ska kunna återvinna adekvat information ur det stora utbudet. Forskningsämnen är dessutom inte lika renodlade idag som tidigare utan har ofta en mer tvärvetenskaplig karaktär. Dessa faktorer bidrar till att det idag erfordras ytterligare kunskaper än de som behövdes när den mesta informationen fanns i tryckt form (Barry, 1997). Studier av doktoranders informationssökningsbeteende visar att det ofta sker ad hoc. Inhämtandet av referenser sker till stor del via referenslistor men också via tips från kollegor och handledare. Med bättre insikt i de olika informationskällornas status och uppbyggnad, kan informationssökningen underlättas och förbättras.

Tidigare forskning angående doktoranders behov av information visar att handledaren ofta försöker ta på sig rollen som vägledare till doktorandens informationskällor. Forskning visar även att handledaren ofta vidarebefordrar sitt informationssökningsbeteende till doktoranden (Macauley, 2001b; Zaporozhetz, 1987). Om handledaren har brister i sin uppdatering inom informationssökning, kan det leda till bristfälliga litteraturgenomgångar för doktoranden (Barry, 1997; Macauley, 2000). Studier visar att det finns en differens mellan den upplevda och den observerade informationskompetensen hos akademiker (Dreifuss, 1981). På universitetsbiblioteket i Karlstad upplever vi ofta att handledare och lärare har en mycket större tilltro till studentens och doktorandens informationskompetens än vad vi bibliotekarier de facto upplever.

Skapa personlig kontakt

Samarbetsprojektet innebär att en tidig kontakt etableras med doktoranden eftersom doktoranden skall delta i kursen Informationssökning 2 p första terminen. Kursens utformning innebär att kontaktbibliotekarier från olika ämnesområden handleder sina respektive doktorander, vilket betyder att en förs-

ta kontakt skapas mellan berörda. Ett viktigt, men inte synligt, mål är att undanröja de hinder som kan finnas för att använda biblioteket och dess resurser på ett effektivt sätt. Hinder kan finnas i många skepnader, både rent kunskapsmässiga och personliga (library anxiety). Det är ett känt faktum att många biblioteksbesökare känner osäkerhet och rädsla inför att besöka biblioteket och att använda dess resurser. Enligt Constance Mellon kan det fysiska biblioteket verka avskräckande. I en studie gjord av Mellon visar det sig att 75-85 % av studenterna upplevde att deras kunskaper och färdigheter i informationssökning inte var tillräckliga. Studenterna upplevde också att t.ex. bibliotekarier och lärare antog att de skulle kunna orientera sig och hitta fram till relevant information i biblioteket. Studenterna ville inte heller fråga efter hjälp, eftersom de då skulle avslöja sin okunnighet (Mellon, 1986).

Genom personliga kontakter skapas förtroende och förutsättningar för en bra samverkan mellan doktorander och kontaktbibliotekarier. Avsikten är att kontaktbibliotekarien ska ses som ett stöd för doktoranden under hela avhandlingsarbetet. Informationsökning är naturligtvis inget huvudmoment i forskningsarbetet, utan ett arbete av ad hoc-karaktär. Det kan vara svårt att arbeta in en bra rutin för informationssökning eftersom det inte sker kontinuerligt. Det är därför viktigt att veta var och hur man kan få stöd i sitt informationssökningsarbete (Barry, 1997). Studier visar att mest effektivitet kan nås om handledare, forskarstuderande och bibliotekarie samverkar (Bailey, 1985; Green & Bowser, 2003; Macauley, 2001a; Macauley & Addie, 1999).

Samarbetsmodellen

Samarbetsmodellen är en anpassning av en modell för trepartssamarbete som utarbetats av Macauley och McKnight verksam vid Deakin University i Australien (Macauley,

2001b). Anpassningen av modellen bygger på de tjänster och det stöd som biblioteket kan tillhandahålla. En förutsättning för ett bra samarbete är även ett aktivt engagemang från handledare och doktorander. Bibliotekarien ska från början markera sin roll som stöd till informationssökningsprocessen. Inom följande områden kan kontaktbibliotekarien bidra med sin kompetens:

Baskunskaper i informationssökning och konstruktion av avancerade sökstrategier.

Vi erbjuder varje nyanställd doktorand möjlighet att delta i kursen Informationssökning 2 poäng som biblioteket ger varje höst. Konstruktion av avancerade sökstrategier innebär t.ex. boolesk sök teknik men även att frågekonstruktionen måste anpassas beroende på källans struktur.

Identifiera kvalitetstidskrifter.

Det finns olika typer av rankingsystem för tidskrifter. Kontaktbibliotekarien får ofta i uppdrag av forskare att hjälpa till att ta fram underlag för värdering. Det kan t.ex. innebära att kolla upp referees till en viss tidskrift eller att kolla impactfaktor för en tidskrift.

Introducera bevakningstjänster.

I många databaser kan man skapa egna bevakningsprofiler s.k. alerts. Det kan gälla bevakning inom ett visst ämne, en viss tidskrift eller att bevaka när en viss artikel citeras.

Verifiera referenser.

Kontaktbibliotekarien kan vara behjälplig med att verifiera referenser t.ex. lokalisera var en viss artikel är publicerad eller undersöka en författares tidigare publicering eller hemvist.

Bistå vid referenshantering.

Biblioteket erbjuder t.ex. kurser i referenshanteringsprogrammet EndNote och detta innebär att kontaktbibliotekarien även fungerar som en help desk för referenshantlingsfrågor.

Expertkännedom om specialsamlingar.

Kontaktbibliotekarien har kännedom om specialsamlingar – t.ex. Informationscentrum för entreprenörskap som Högskolebiblioteket i Jönköping har byggt upp eller äldre samlingar som inte finns elektroniskt tillgängliga.

Delta i akademiska seminarier.

Kontaktbibliotekarien deltar redan i olika forskningsseminarier på institutionerna där samarbetet fungerar bra. I det här projektet blir deltagandet formaliserat och möjligheten för kontaktbibliotekarien att vara ett stöd i forskningsprocessen ökar.

Utbilda handledare.

Som vi tidigare sagt, visar det sig ofta att handledares kunskap inom informationssökning inte alltid är uppdaterad. Med detta samarbete uppdateras även handledarens kunskaper inom området. Detta gagnar även handledarens egen forskning. Förhoppningsvis är det även en vinst för de studenter som handledaren i egenskap av lärare undervisar.

Trepartssamarbetet, enligt vårt sätt att se det, kan generera fördelar för alla parter. Biblioteket får ett bättre mediebestånd. Genom att bibliotekarien får en ökad kunskap om institutionernas forskningsområden, kan medieinköpen bli bättre anpassade till universitets ämnesprofiler. Doktorander och handledare

får ett bättre stöd, bibliotekarien en högre kompetens och universitetet får bättre utnyttjade biblioteksresurser och förhoppningsvis bättre kvalitet på avhandlingarna. Det här arbetssättet innebär att bibliotekets resurser kan utnyttjas mer kostnadseffektivt, och forskning visar även att det blir mer kostnadseffektivt för den forskarstuderande och universitetet (Libutti & Kopala, 1995).

Förväntade kvalitetsresultat är bl.a. att doktoranderna får:

- ett bättre stöd i sin litteratursökning,
- stöd och hjälp i bevakningen av ämnesområdet
- en effektivare referenshantering
- mindre omfattande erratablad angående formalia

Förväntade kvalitetsresultat för biblioteket:

- bättre insyn i ämnens forskningsområden
- högre kompetens inom ämnens forskningsområden
- bättre anpassade medieresurser
- mer kostnadseffektivt utnyttjade biblioteksresurser

Tveksamheter

Det kan finnas faktorer och tveksamheter som påverkar samarbetet. En förutsättning är att berörda bibliotekarier själva vill arbeta på det här viset. Det kräver andra färdigheter än många traditionella bibliotekarieuppgifter, t.ex. social kompetens, samarbetsförmåga och att man har en god insikt i det egna kompetensområdet. Få av dagens bibliotekarier har forskarutbildning, och risk kan föreligga att de inte bli betraktade som jämbördiga samarbetspartners. Samarbetet är relativt personalkrävande, men vi tror att biblioteket och universitetet har mycket att vinna på arbets-

sättet, inte minst beroende på att de medier som biblioteket tillhandahåller blir bättre anpassade till verksamheten.

Doktorander kanske inte vill ha ytterligare en perifer person involverad i avhandlingsarbetet. Enligt en studie gjord i Australien anser 51 procent av doktorander inom naturvetenskap/teknik att en bibliotekarie har någon expertkunskap att bidra med i informations-sökningsprocessen. För doktorander inom utbildningsvetenskap var motsvarande siffra 69,1 procent och inom sociala vetenskaperna var siffran 58,8 procent. Undersökningen visar också att bland yngre doktorander, under 25 år, ansåg bara 28 procent att bibliotekarier hade expertkunskaper. Denna siffra steg till 64,5 procent för doktorander över 55 år (Macauley, 2001a s.172). De här uppfattningarna har vi även iakttagit bland dem som börjar kursen i informationssökning 2p. I kursutvärderingarna framkommer en mer enad positiv bild av bibliotekariers expertkunskaper i informationssökning. Doktoranders ålder eller ämnesinriktning har då ingen betydelse.

Känsligt område

Som vi tidigare sagt har informationssökning förändrats snabbt i och med Internet. Av olika skäl är inte uppdatering av kunskaper i informationssökning något prioriterat område för forskare. Forskare förmedlar som handledare sina ofta förlegade kunskaper i informations-sökning till doktoranden och har dessutom ofta en övertro på doktorandens egna färdigheter inom området. Detta kan vara ett känsligt område som kontaktbibliotekarien som stödperson bör var medveten om.

Ett liknande formaliserat samverkansprojekt inom ramen för forskarutbildningen finns inte i Sverige idag, såvitt vi kunnat se. För att vidareutveckla och förbättra en helt ny verksamhet behövs en noggrann uppföljning. Uppföljningen bör ske parallellt med projektet och bör involvera både de doktorander

och handledare som deltar i projektet och de som står utanför. Avsikten är att kontinuerligt utvärdera samarbetet och därmed utveckla modellen till att även omfatta det som krävs av doktorander och handledare för ett fungerande samarbete. Projektet presenterades vid ett seminarium under Högskoleverkets kvalitetskonferens 2004 i Jönköping och blev positivt mottaget. Pedagogiska rådet vid Karlstads universitet beviljade hösten 2004 medel för att utvärdera projektet.

Källor:

- Bailey, B. (1985). Thesis practicum and the librarian's role. *The Journal of Academic Librarianship*, 11(2), 79-81.
- students. *Journal of Information Science*, 23(3), 225-238.
- Barry, C. A. (1997). Information skills for an electronic world : training doctoral research
- Dreifuss, R. (1981). Library instruction and graduate students : more work for George. *RQ*, 21(2), 121-123. presented at the Proceedings of the 12th Annual Teaching Learning Forum 11-12 februari 2003, Perth. <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlvents/green.pdf>;
- Green, R., & Bowser, M. (2003). Evolution on the thesis literature review : a faculty-librarian partnership to guide off-campus graduate research and writing. Paper <http://lsn.curtin.edu.au/tlf/tlf2003/abstracts/green1-abs.html> (20050118)

- Libutti, P. & Kopala, M. (1995). The Doctoral Student, the dissertation and the library : a review of the literature. *The Reference Librarian*, 48, 5-25.
- Macauley, P. (2000). Pedagogic continuity in doctoral supervision : passing on, or passing by, of information skills? In M. Kiley & G. Mullins (Eds.), *Quality in postgraduate research : Making ends meet* (pp. 15-16): The University of Adelaide.
- Macauley, P. (2001a). Doctoral research and scholarly communication : candidates, supervisors and information literacy. Diss., Deakin university.
- Macauley, P. (2001b). Library representation on Supervisory panels : a model of collaboration. In A. Bartlett & G. Mercer. (Eds.), *Postgraduate research supervision: transforming (R)elations* (pp. 113-122). New York: Peter Lang.
- Macauley, P. & Addie, J. (1999). Collaborating to a higher degree. Paper presented at the RAISS 1999 & Beyond: Partnerships & Paradigms Conference & Exhibition., Sydney, Australia.
- Mellon, C. A. (1986). Library anxiety : a grounded theory and its development. *College & Research Libraries*, 47(2), 160-166.
- Zaporozhetz, L. E. (1987). The dissertation literature review : how faculty advisors prepare their doctoral candidates. Diss., University of Oregon.